

Samen rijmt op amen

Bijbelverhalen met een knipoog

Colofon

ISBN: 978 94 6365 185 1

1e druk 2019

© 2019, Paula Irik en Sylvia van Rijn: tekst

Gitta Nieuwenburg: illustraties

Exemplaren zijn te bestellen via de boekhandel

of rechtstreeks bij de uitgeverij:

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Samen rijmt op amen

Bijbelverhalen met een knipoog

Tekst: Paula Irik en Sylvia van Rijn

Illustraties: Gitta Nieuwenburg

Inhoudsopgave

Voorwoord Kees Posthumus	11
Ter inleiding	15
Hoofdstuk I: Advent	23
Advent 1: De os en de ezel	23
Eerste verhaal: Tijd voor ommekeer	24
Tweede verhaal: Dromen met beide benen stevig op de grond	29
Derde verhaal: Trouw aan toekomst	34
Advent 2: Vol van genade, het verhaal van de ontmoeting tussen Maria en Elisabeth	40
Advent 3: De overoveroverovergrootmoeders van Jezus	45
Eerste verhaal: Op Tamar zal hij lijken	46
Tweede verhaal: Op Rachab zal hij lijken	51
Derde verhaal: Op Ruth zal hij lijken	56
Vierde verhaal: Op Bathseba zal hij lijken	61
Hoofdstuk II: Kerst	67
Kerst 1: Zachtmoedig als de dieren van Bethlehem	67
Kerst 2: Licht dat ons ont-dekt	73
Kerst 3: Over de rechtvaardige Jozef en de wijze sterrenwichelaars uit het Oosten	77
Eerste verhaal: Soms staat de hemel op een kier	77
Tweede verhaal: Een glimlach van God in de nacht	81

Hoofdstuk III: Epifanie	86
Epifanie 1: Vragen bij het leven, de twaalfjarige Jezus in de tempel	86
Epifanie 2: Water wordt wijn, de bruiloft te Kana	91
Epifanie 3: Engelen: Gods helpende handen	96
Eerste verhaal: Kracht voor onderweg	96
Tweede verhaal: Engelen in de woestijn	101
Epifanie 4: Sprekende stenen	105
Eerste verhaal: Pleisterplaats	105
Tweede verhaal: De stenen tafelen	110
Derde verhaal: Steen van de hulp	115
Vierde verhaal: Met stenen gooien?	120
Vijfde verhaal: Neemt de steen weg!	130
Hoofdstuk IV: Veertigdagentijd/lentetijd	130
Veertigdagentijd 1: Onder de regenboog	131
Eerste verhaal: De aarde doet niets liever dan ontluiken	131
Tweede verhaal: Nieuw leven door de diepte heen	137
Veertigdagentijd 2: Dier-baar	143
Eerste verhaal: Op reis langs ongebaande wegen	143
Tweede verhaal: Koppig en trouw dienstweigeren	148
Derde verhaal: Opgevist	153
Vierde verhaal: Gevonden!	158
Vijfde verhaal: Een koning op een ezel	163
Zesde verhaal: Klein kan veel	167

Hoofdstuk V: Pasen	173
Pasen 1: Het is vol wonderen om ons heen	173
Pasen 2: Alles krijgt kleur en glans	178
Pasen 3: Tot bloei	182
Hoofdstuk VI: Tussen Pasen en Pinksteren	188
Tussen Pasen en Pinksteren 1: Openbloeien	189
Eerste verhaal: Over een andere boeg	189
Tweede verhaal: Openbloeien als een tuin	194
Derde verhaal: De stad van Gods toekomst: tuinstad	199
Tussen Pasen en Pinksteren 2: Mensen vertellen over Jezus	203
Eerste verhaal: De verlamde wordt losgemaakt	203
Tweede verhaal: De man met een heel leger in zijn hoofd	208
Derde verhaal: Twee vrouwen ervaren bevrijding aan den lijve	212
Vierde verhaal: De dove gaat open	218
Vijfde verhaal: De blinde die ontferming ziet	223
Zesde verhaal: De vrouw met troostende handen	227
Hemelvaart: Hij laat ons nooit alleen	232
Hoofdstuk VII: Pinksteren/zomertijd	237
Pinksteren 1: Heilig vuur	238
Pinksteren 2: “Kom, adem ons open”	242
Zomertijd 1: De vruchten van de Geest	246
Eerste verhaal: De liefde	246

Tweede verhaal: De blijdschap	250
Derde verhaal: De zachtmoedigheid	256
Vierde verhaal: Het geduld	261
Zomertijd 2: Op reis langs de weg van geloof, hoop en liefde	266
Eerste verhaal: Van grenzen weten	266
Tweede verhaal: In wezen ongeschonden	271
Derde verhaal: “Ja, ik kom!”	276
Vierde verhaal: Opnieuw worden als kinderen	281
Vijfde verhaal: De gave van het geloof	286
Hoofdstuk VIII: Herfsttijd	291
Herfsttijd 1: Van oude mensen, de dingen die <i>niet</i> voorbijgaan	292
Eerste verhaal: Abraham en Sara	292
Tweede verhaal: Mozes	297
Derde verhaal: Zacharias en Elisabeth	301
Vierde verhaal: Simon Petrus	307
Herfsttijd 2: Handen heb je om te ...	311
Eerste verhaal: ... bidden	311
Tweede verhaal: ... zegenen	315
Derde verhaal: ... breken en te delen	319
Herfsttijd 3: Geboorteverhalen	324
Eerste verhaal: De geboorte van Jakob en Ezau: samen op de aarde	324
Tweede verhaal: De geboorte van Mozes: teken van hoop, voorboede van bevrijding	330
Derde verhaal: De geboorte van Simson: licht in ons leven en zon in onze rug	335

Vierde verhaal: De geboorte van Samuël: hoop in donkere tijden, hoop op ommekeer	341
Vijfde verhaal: De geboorte van Obed: het kind dat bezielt en verbindt met toekomst	346
Hoofdstuk IX: Liturgische bouwstenen, liedjes, materiaal	352
Voorbeelden van twee vieringen	352
1. Een viering uit Eben Haëzer: Aan zichzelf teruggegeven	352
2. Een kleine kerkdienst uit Gaasperdam: Opgevist	361
Liederen, liedbundels	364
1. Liederen van lang geleden	364
2. Gebruikte liedbundels	365
3. Moeilijk vindbare liederen en zelfgeschreven liedteksten	366
Materiaal	372
Voorwerpen en attributen	372
Gedichten	375
Register	377
Dankwoord	383

Voorwoord

Lang voordat de Bijbelverhalen werden opgeschreven en tot op de dag van vandaag maakten en maken mensen ‘verhalen bij verhalen’. Een van de meest pakkende vormen hiervan is de joodse *midrasj*.

Een midrasj is een nieuw verhaal bij de verhalen uit de joodse Bijbel, dat uitlegt, verklaart, verduidelijkt, soms verwacht. Een van mijn favoriete verhalen is de midrasj over het spraakgebrek van Mozes, de grote held uit het Bijbelboek Exodus. In Exodus staat dat Mozes een spwaakgebwek heeft. Hij gebruikt die handicap als dikke vette smoes als God hem opdraagt het volk Israël weg te leiden uit de slavernij in Egypte. De joodse geleerden vroegen zich terecht af: hoe komt Mozes aan dat spraakgebrek?

En toen, toen wisten ze nog een verhaal.

‘Als baby wordt Mozes ervan verdacht dat hij later het goud van de farao zal stelen. Een groep mensen aan het hof stelt voor hem, bij wijze van preventie, te doden. Dan weet je zeker dat hij het niet doet. God stuurt een engel naar de aarde die in de gedaante van een mens voorstelt om een proef met de kleine Mozes uit te voeren. Aan de ene kant zetten ze een schaal met goud, aan de andere kant een schaal met gloeiend hete kolen. Pakt hij het goud, dan zal hij later ook het goud van de farao pakken en wordt hij gedood. Pakt hij de kolen, dan wordt hij gespaard.

Zo gezegd, zo gedaan. Ze zetten Mozes in een kinderstoel, met de twee kommen binnen handbereik. Hij steekt zijn mollige babyhandje uit in de richting van het goud, maar zijn hand wordt door een engel onzichtbaar richting de kolen

geleid. Hij pakt een kool, die is heet, hij begint te huilen, steekt zijn hand in zijn mond, maar er zit nog een sintel aan: jeugdtrauma, spraakgebrek, maar voor de tweede keer gered van de dood.’

Zo, weet u dat ook weer!

Verhalen maken bij verhalen, dat is wat Sylvia van Rijn en Paula Irik in dit boek doen. Daarmee voegen zij zich in een lange traditie van verhalenvertellers (het op een na oudste beroep van de wereld). Uitzonderlijk zijn de hoorders die zij daarbij letterlijk voor ogen hebben: mensen met dementie. In de inleiding dompelen zij ons door middel van een aantal citaten direct in die wonderlijke wereld onder.

Een goede vriendin van mij zei op een dag tegen me: “Kees, als ik ’s ochtends wakker word, dan zitten er allemaal pluisjes op mijn deken. Die gaan dan de gordijnen in en naaien zichzelf!” Verbindt deze observatie maar eens met de torenbouw van Babel of de brieven van Paulus.

In de wondere wereld van mensen met dementie gaan de schrijvers op zoek naar de kracht van de oude verhalen van God en mensen. Dat is een complexe opdracht, waar de schrijvers zich met frisse moed, open geest en opgewekt hart aan zetten. Zij confronteren de rijke verteltraditie van de Schrift met een wereld waarin mensen veel kwijtraakten en tegelijk andere kwaliteiten ontwikkelden. Zij zoeken naar de betekenis van verhalen voor de mensen die onder hun gehoor zijn. Naar troost en goede moed. Hoop en uitzicht.

Het mooiste worden de verhalen wanneer zij rechtstreeks raken aan het leven van de hoorders. Dat kan goed, eigen-

lijk kan het niet anders. Bijbelverhalen zijn altijd verhalen van mensen en de hoorders hebben een leven achter de rug. Denk aan alle geslaagde of minder geslaagde liefdes in een leven. Denk aan alle feesten die gevierd worden. Kinderen die er wel, niet of te vroeg kwamen. Denk aan alle momenten van eenzaamheid en somberheid. Aan afscheid, verlies en rouw. Reizen. Bidden. Hopen.

Verhalen zijn het mooist als ze open zijn, als moraal ontbreekt. De verteller opent het verhaal voor de hoorders. Zij heeft niet in de hand hoe het verhaal bij de hoorder landt. Dat lijkt mij in hoge mate te gelden bij mensen met dementie. Als het brein en het hart onverwachte wendingen en bewegingen gaan maken, krijgt het verhaal weer nieuwe betekenissen. Zo werken de hoorders mee aan het grote, doorgaande en voortgaande verhaal van God en mensen.

Geweldig dat de schrijvers muziek en voorwerpen aan hun verhalen verbinden. Beide kunnen bij de verhalen een wereld aan associaties, nieuwe betekenissen en verhalen oproepen.

Kees Posthumus is verhalenverteller en kerkjournalist

Ter inleiding

“Net een wondergordijntje.”

“Daar krijg ik de rillingen van. De zegen van God.”

“Mooie liederen. Krijg ik kippenvel. Goede liederen. Kwestie van eerlijke liederen.”

“Vriendschap en liefde. En liefde het meeste.”

“Ik ben eerst een beetje uit de kerk gegaan. Toen ik ver woonde en toen weer terug. Ik eer alles wat uit de hemel komt.”

“Je doet je best. Soms komt het op de voorgrond, soms blijft het weg. God heeft de mens geschapen met heel veel kennis en bijzaken. Met bijzaken in die zin, dat je je ook prettig kunt voelen.”

“Ik hoop niet dat ik kwijt ben.

Zo is het geweest

en zo zal het leven wegglijden.

God weet het.

Hij weet wat het is.

Daar heb ik eerbied om.

Dat is genadetijd.”

“Alles heeft zijn lijn. Je eet een beetje en je drinkt een beetje. Ik heb een aandeel, een ander heeft zijn aandeel. We leven niet voor ons straf. God zorgt voor ons en we zijn Hem dankbaar. Hij zorgt voor ons allemaal. Je komt goed thuis,

je krijgt eten. En toekomst. God zorgt voor ons – en wij zorgen voor onszelf. Hij stimuleert ons, dat we dan krijgen wat we nodig hebben.”

Dit zijn uitspraken van mensen met dementie. Uitspraken waarin iets doorklinkt van zin en samenhang, van gedragen worden en gezegend zijn. Taal recht uit het hart en de ziel, zoals de taal van mevrouw Van Dam. Een van haar uitspraken is de titel van dit boek geworden. Jarenlang trokken wij met haar op, jarenlang genoot ze van het samenzijn rondom de Bijbel en reageerde vaak in een waterval van poëtische taal op wat we daar deelden:

*“Wees voorzichtig met de mens.
Samen gaan we naar de wens.
Samen thuis,
rijker kan ik niet zijn.
Wat is dat mooi. Zo mooi,
dat doet je wat.
Mij doet het veel van jullie.
Ik kan jullie niet missen.
De liefde blijft,
dan kan er geen oorlog zijn,
daar is het voor bedoeld.
En daar leven we van.
Alles voor een ander houden
moeten we openhouden.
Dan heb je samen en dan prát je ergens op.
Samen rijmt op amen.”*

Vijftien kostbare jaren gingen wij als geestelijk verzorgers voor in vieringen met bewoners met dementie in diverse

verpleeghuizen van zorginstelling Cordaan in Amsterdam, met name in twee locaties in Amsterdam-Zuidoost: (voormalig) verpleeghuis Gaasperdam en woonzorgcentrum Eben Haëzer.

Met ontroering, dankbaarheid en groot plezier hebben wij in deze vieringen ervaren hoezeer mensen met dementie thuis kunnen komen in de vertrouwde liturgische woorden en gebaren en met hoeveel beleving zij Bijbelverhalen binnen kunnen stappen. De hardvochtige dementietijd kan zomaar ineens omslaan in “genadetijd”, het samen zingen geeft verbinding met wat “uit de hemel komt” en met elkaar. Kaarslicht kan beleefd worden als een “wondergordijntje”, het delen van brood en wijn wikkelt bewoners in vriendschap en liefde, het samen bidden van het *Onze Vader* en het *Wees Gegroet Maria* ontsluit toekomst en de zegen wordt met huid en haar en eerbied ontvangen.

Rijker konden we niet zijn. Nooit hebben wij zelf kerkdiensten zo intensief ervaren als in het verpleeghuis. Nooit kwamen Bijbelverhalen zozeer tot leven als in het samenzijn met de bewoners met dementie, “samen thuis” onder het Woord.

Bijbelverhalen met een knipoog

Het heeft onze eigen omgang met de Bijbel vrijmoediger gemaakt en de vieringen waarin wij voorgingen veranderd. Onze preken werden verhalen en onze verhalen werden – uiteraard gebaseerd op grondig exegetisch voorwerk – gaandeweg een bescheiden vorm van ‘bibliodrama’. We kropen in de huid van Bijbelse figuren en van in de Bijbel verschil makende dieren en probeerden deze al vertellend present te stellen. Dat hielp ons om optimaal af te stemmen op de beleving en de reacties van de bewoners. De vieringen werden er vrolijker, lichtvoetiger en ook voor onszelf aansprekender

van. Woord en Licht leken vaak rakelings nabij te komen, Bijbelverhalen openden zich als verhalen met een knipoog, als een landschap boordevol woorden van leven, een landschap om eindeloos in rond te wandelen.

Wij kunnen zelf beslist niet zonder Bijbelverhalen en dat is door onze verpleeghuiservaringen alleen maar versterkt. De Bijbelverhalen zijn zo mooi, zo dwars, zo zwanger van hoop en verzet. Oeroud als ze zijn, gebeuren ze tegelijkertijd in het hier en nu. Ze zetten het broze in het licht, halen het verdrukte tevoorschijn en schenken broodnodig ongemak bij al te absolute standpunten. Ze vertellen van klein kan veel, van liefde sterker dan haat, van andere mogelijkheden dan de bestaande, van verder kijken dan je neus lang is en van laatsten die eersten worden. Ze helpen om eigen levensvragen te vinden en dagen uit om altijd ook de andere kant van mensen en gebeurtenissen te zien. Om de harde feiten niet al te serieus te nemen en de kansen op vrede en recht juist wel. Kortom: voedsel voor de ziel.

Voor medewandelaars door dit veelbelovende landschap

Dat willen we graag met anderen delen.

Voor wie is deze bundeling bedoeld? Wij hopen: voor mensen van alle leeftijden en achtergronden. Voor allen die Bijbelverhalen graag lichtvoetig willen binnenstappen, voor wie vertrouwd zijn met Bijbelverhalen en net zo goed voor wie nieuwsgierig zijn naar deze verhalen en er voor het eerst mee willen kennismaken.

Maar natuurlijk, *Samen rijmt op amen* is geboren in het verpleeghuis. Met ons boek hopen we daarom in de eerste plaats bewoners, patiënten, naastbetrokkenen, (kerk)vrijwilligers, geestelijk verzorgers en anderen die beroepshalve werkzaam

zijn in verpleeghuizen, ziekenhuizen en overige plekken van zorg van dienst te zijn.

Daarnaast zou ons boek ook nuttig kunnen zijn voor leden van parochies en wijkgemeenten die zich inzetten voor inclusieve kerkdiensten (vieringen samen met bijvoorbeeld mensen met dementie) en voor ambtsdragers en andere kerkleden die actief zijn in het bezoekwerk.

Voor individueel en gemeenschappelijk gebruik

Hoe hebben wij zelf met onze ‘Bijbelverhalen met een knip-oog’ gewerkt?

Onze vieringen in het verpleeghuis speelden zich af in groter en kleiner verband. Stel u om te beginnen een multifunctionele ruimte voor, gebruikt als recreatiezaal en restaurant en op zondag verbouwd tot kerkzaal. Dat was de verpleeghuisbrede wijze waarop wij onze vieringen hielden, vieringen bestemd voor alle bewoners van het huis. Ook organiseerden we vieringen op de huiskamers van de psychogeriatrische afdelingen, ‘kleine kerkdiensten’ met gemiddeld zes bewoners met dementie om de tafel. En we hielden vieringen in de eigen kamer van bewoners, vaak samen met partners en/of andere naastbetrokkenen.

Met andere woorden, *Samen rijmt op amen* kan op allerlei verschillende manieren en plaatsen worden gebruikt. In verpleeghuizen of andere zorginstellingen, in de kerk of thuis. In groepsverband, zoals in grote en kleine vieringen, in ontmoetingsgroepen, Bijbelkringen en voorleesgroepen, in rituelen bij bijzondere momenten van overgang (denk bijvoorbeeld aan verhuizing naar het verpleeghuis, opname in het ziekenhuis, naderend overlijden) of bij bijzondere maaltijden op hoogtijdagen (denk bijvoorbeeld aan kerstdiner, paasontbijt, jubileum, verjaardag). In individueel verband, in

gesprekken tussen grootouders en kleinkinderen of ouders en kinderen over zingeving, rond de maaltijd en aan de keukentafel, in de eigen leunstoel onder de schemerlamp of in bed, voor het slapengaan, bij wijze van klein avondgebed.

Ook de verhalen die als dialoog zijn opgezet, met de stemmen van twee Bijbelse figuren, lenen zich goed voor het voordragen dan wel voorlezen door één persoon. Door met verschillend gekleurde omslagdoeken en/of attributen te werken, kan dan het onderscheid tussen beide figuren worden zichtbaar gemaakt. Dit verlevendigt ook het verhaal!

Leeswijzer

Na het waarom, het hoe en het waartoe, volgt nu puntsgewijs een kleine uitleg over het wat: over de inhoud, opbouw en vorm van dit boek.

- *Samen rijmt op amen* volgt het ritme van het kerkelijk jaar, begint daarom bij advent en eindigt met de herfstkring.
- Er wordt gewerkt met kleine series die steeds een rode draad hebben, bijvoorbeeld *Dier-baar* (dieren in de Bijbel), *Spreekende stenen*, *Onder de regenboog* en *Mensen vertellen over Jezus*. Ieder hoofdstuk opent met een kleine zwart-wit tekening en begint met een korte toelichting op de in dat hoofdstuk voorkomende series.
- Ieder verhaal wordt besloten met het weergeven van de gebruikte Bijbeltekst, bijpassende liederen en gedichten en suggesties voor materiaal en attributen.
- Omdat de adventstijd en de hoogtijdagen (Kerst, Pasen, Pinksteren) in het verpleeghuis – zo is in elk geval onze ervaring – extra intensief worden beleefd, kan er bij deze speciale feestdagen gekozen worden uit meerdere verhalen.
- Verhalende teksten bieden vaak meer identificatiemogelijkheden en aanknopingspunten om als hoorder zelf me-